

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 3 Sayı: 6 Aralık 2012

**REŞİDEDDİN VATVÂT'IN KOLEKSİYONUNDA
HAREZMŞÂHLARDAN HALÎFELİĞE YAZILAN ARAPÇA
MEKTUPLAR**
*ARABIC LETTERS WRITTEN TO THE CHALIPHATE FROM
KHWARAZMIAN SHAHS IN THE COLLECTION OF THE REŞİDEDDİN
VATVÂT*

Heribert HORST*
(Çeviren: Ergin AYAN**)

Öz

Reşideddîn Vatvât, Harezmsahlar Devleti'nin kuruluş ve yükselme devrinde yaşayan, zamanının büyük edip ve şairidir. Tekiş devrinin başlangıcına kadar divân-ı inşâ reisliği yapan müellif, Farsça ve Arapçayı çok iyi biliyordu. Bu meziyetleri dolayısıyla Arapça divânlarda en büyük nesir müellifleri arasında yer almıştır. Belh Nizâmiye medresesinde yetişen Vatvât'ın eserlerini, aynı dönemin kaynakları arasında hem edebî hem de tarihî bakımdan hakikaten en önemlisi olarak sayabiliriz. Gerçi bu çalışmamız, bir Avrupalı tarihçinin makalesinin tercümesi olduğu için, kendimi Vatvât'ın eserlerinin önemini tafsilatıyla açıklamak zorunda hissetmiyorum, fakat onun tarihçilerin istifadesine sunmuş olduğu resmî diplomatik kayıtların müthiş değerine dikkat çekmekten kaçınmak da imkânsızdır. Çünkü bu münşeât kayıtları sayesinde ki, tarihçilerin dikkatinin Harezmsâhlar, Selçuklular ve Halifelik arasındaki, özünde tarihsel dönüşümlerle ilgili sorunlara çekilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vatvât, Münşeât, Tekiş, Halife, Bağdâd.

* Heribert Horst, "Arabische Briefe der Horazmsahs an den Kalifenhof aus der Feder des Rasid ad-Din Watwat", *Zeitschrift der Morgenlaendischen Gesellschaft*, 1996, Bd. 116, s. 25-43.

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

Rashîdeddîn Vatvât who lived in foundation and growth of the Khwarazmian Shahs was one of the greatest scholar and poets of his time. Author who was leadership of *Diwan-ı Insha* until beginning of Tekish reign was familiar with Arabic and Persian. Thanks to these abilities, he was one of the greatest prosaist of Arabic divans. Studies of Vatvât, who was educated in al-Nizamiyya Madrasah of Balkh, both in a literary sense and from a historical perspective can be said the most important among studies of the same period. I do not feel obliged to explain importance of Vatvât's studies because this study is translation of a European historian article, but great value of the official diplomatic records that offered by her to benefit of historians is also impossible avoid drawing attention attention. Since, thanks to this records of diplomatic correspondence has emerged attention of historians about the problems among Seljuks, Khwarazmian and Chalîphate.

Keywords: Vatvât, Münsheât, Tekish, Chalîph, Baghdâd.

Vatvât (Brockelmann, I, 1943-1949: 275, Supplement I, 486; Rypka, 1959: 193; Arberry, 1958: 105; Browne, 1951: 330 vdd.; Tûyserkânî, 1338 hş./1959: mukaddime 3 vdd.) olarak tanınan Reşîdeddîn Muhammed el-'Umari, (480 / 1087-573/1177-8 veya 578/1182-3), bir saray şairi ve Harezmsâh (Encyclopedia of Islam, II: 980 vd.) Atsız (521 veya 522/1127-8'den 551/1156) (Encyclopedia of Islam, New Edition, I: 750) ve İl-Arslan (551/1156-568/1172) (Encyclopedia of Islam, II: 980 vd.) devirlerinde divân-ı inşâ reisi idi. Bu sıfatla O'nun, çok sayıda şiirlerinin (Vatvât, 1339 hş/1960) yanı sıra yazdığı *Hadâ'ik es-sihr fî dakâ'ik eş-şî'r*¹ adlı eserinde yer alan kimi özel kimi resmî hususiyet (Horst, 1964: 10 vd.) taşıyan bir çok Arapça ve Farsça mektuplar, hem edebî hem de tarihî araştırmalar bakımından büyük önem taşımaktadırlar.

Şimdiye kadar gördüğüm kadarıyla Reşîdeddîn Vatvât'ın Arapça mektupları arasında Bağdâd halîfelik sarayına on, Halîfe el-Muktefi Liemrillah'a (530-555/1136-1160) yazılan beş, Halîfe el-Müstencid Billah'a (555-566/1160-1170) yazılan bir, el-Muktefi'nin vezîrine yazılan üç ve el-Müstencid'in vezîrine yazılan bir mektup bulunmaktadır. Bunların hepsi, *Mecmu'atü'r-resâil-i Reşîdeddîn Vatvât*'ın (Neşr. Muhammed Fehmî, Kahire 1315/1897-8) birinci bölümünde (metin içinde *Mec.* şeklinde kısaltılacaktır)

¹ *Divân*'ın son olarak basılan neşri için bir önceki nota bakınız.

ve kısmen² de *Ara'isü'l-havâtîr ve nefâyîsü'n-nevâdîr*³ ve *Ebkârü'l-efkâr fî'r-resâi'l ve'l-eşâr* adlı koleksiyonların içinde yer almaktadır⁴.

* * *

Burada incelenen mektuplar, dağınık ayetlerle süslenmiş uyaklı nesir yazı ile tasarlanmıştır. Kafiyelerin duraklamaya benzeyen son heceleri (Mehren, 1853: 167), çok az istisna dışında çiftleşmeyle düzenlenmiş olup, kafiyeli bölümler (*Fevâsil*) aabbcc vb. şeklindedir. Bazan üçlü kafiyeler önce gelir, örneğin kalıplaşmış bir formül şu şekildedir:

*Selânullâhi te'alâ 'alâ meolânâ ve's-seyyidînâ emîri'l-müminîn
ve imâmi'l-müslimîn
ve halîfeti resûli rabbi'l-'alemîn (Mec.: 16, 18)*

Dört ya da daha fazla bölümde aynı kafiye çok seyrek bulunur. Harîrî'nin *Makamat*'ında ve mektuplarında bu tespitlerin çoğuyla hatta tamamıyla karşılaşmak mümkündür, sadece şu farkla ki, bu şairde ikili kafiyeler biraz daha sık görülür.

Şiirsel kurallarda, vezin sınırlaması ya hiç olmaz ya da seyrek; aşağıdaki örnek, Arapça gramerine aykırılık teşkil eden kafiye sınırlamasıyla gerçekleşmiştir:

*hâlika külli şeyy
ve râzika külli hayy (Mec.: 16)
(...Her şeyin yaratıcısıdır/ve tüm canlıların rızkını verendir)*

İlginçtir ki, burada incelenen on mektubun altısı kafiyesizdir.

Bu çift veya ikiliden fazla aa (a) bbcc vb. şemalı kafiye serisinin yanında, Reşîd Vatvât'ın mektuplarının içinde Avrupalıların çapraz kafiye (abab formu) ve sargılı kafiye (abab) olarak tasvir ettikleri başka kafiye serileri de vardır. S. De Sacy'nin (Sacy, 1853: 24, 25), Harîrî mektuplarının neşrinde dört mektuptan ikisinde bir kez, her iki kafiye dizisinden çapraz tekerlemeler (abab) meydana gelir. Çapraz veya sargılı dizelerin mektup formunda sınırlandırılmış olabileceğine dair varsayımı riske etmemek üzere ben, en azından bir mukayese için, böyle zayıf başlangıç noktası kazanmak için uğraştığım halde, Harîrî'nin 50. Makamı'nda her iki türün de bulunmadığını tespit ettim. Çapraz dizeler:

*ve ezhere şî'âreddîn
hatta ihtedeu bi-envârih
ve eudaha menâre'l-yakîn*

² Aşağıda özel mektuplarına bakınız.

³ Fatih 4047, Nr. 1'deki yazmalar kullanılmıştır.

⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazmalar Nr. F 424: bu koleksiyonlar için bk. Horst, 1964: 11.

hatta iktedeu bi-âtârih (Mec.: 4)

(O, dinin işaretini açıkladı/onlar, onun ışıklarına göre yönlendirilene kadar/ve o iman ışığını berraklaştırdı/onlar, onun ayak izlerini takip edene kadar)

Kafiyelerin kendisini çaprazladığı gibi, *tarsî** de kendisini çaprazlar (Rückert, 1874: 88 vd.) ve nitekim burada, ikinci ve dördüncü bölümde kusursuz olan *tarsî'*yi, birinci ve ikinci bölüm arasında kusurlu bir şekilde görüyoruz. Bu durum aşağıdaki örnekte geçerlidir:

*li-yasûna bilâde'l-müslimîn
min bevâiki makrihim
ve-yehfeze diyâre'l-mü'minîn
min sevâ'iki şerrihim (Mec.: 17)*

(... O Müslümanların topraklarını korudu/onların kötülüklerinden önce/ve müminlerin diyarını korudu/kötülüklerin şimşeklerinden)

Abab şemasından ve kusurlu *tarsî*den sonra aynı kafiye düzeninin yanında, müteakip örnekte *redde'l-ağuz 'ale's-sadr* (Rückert, 1874: 118; Mehren, 1853: 161 vd), kısaca *tasdîr* (Trablusî, 1955: 183) adı verilen sanat türü kendini gösteriyor ki, bir ayetin sonundaki kelimenin –veya burada bir cümlenin- aynı şekilde başında da bir defa gelmektedir:

*ve kad nâbe hittata Hurâsânelleti hiye surretu bilâdi İrân
min istilâi'l-'usâti mâ nâb
ve esâbe buk'ate Mâverâünnehr elleti hiye gurretu diyâri Turan
min istilâi't-tuğâti mâ esâb (Mec.: 21)*

(ve İran'ın göbeği olan Horâsân/asiler tarafından işgale uğradı/Mâverâünnehr Turan'ın yangın yeri oldu/Tiranlar tarafından istilâ edilince)

Bu abab ritim düzeni, kafiye içinde veya bir *tecziyenin* azaltılmasında (bir kıtada ababab düzeninde son b ana kafiyedir) (Mehren, 1853: 169) kullanılabilir. Abba kafiye düzeninde, kasîde formunda bir paralellik vardır, iki kafiyeli beyitler arasına bir, üç ya da daha çok beyit kendi kafiyeleriyle eklenirler (Hartmann, 1897: 219). Abab ve abba şeklindeki her iki kafiye dizesi, Arap trajedi şiiriyle bağlantılı görünmektedir. Sargılı kafiyelere (abba) bir örnek, yine değişik uzunlukta *tarsî* ile bağlantılı olarak göze çarpmaktadır:

*makbûl
ve'l-'afvu min tevlihiş-şâmili'l-âmm
ve fadlihi'l-kâmilî't-tâmm
ma'mûl (Mec.: 21)*

(Özür kabul edildi/ve mağfiret onun mutlak gücünden/mükemmel lütfundandır/umulur)

Bu şemanın birinci ve dördüncü kafiyesi, kafiye çiftleri içeren yeni beyitlerde devam ettirilebilir:

*ve eqâme'l-müslimûna resme'n-nizâr
ve a'lenû min sidki'n-niyeh
ve farzi'l-'ubûdiyyeh
ahsenü'l-âsâr*

* Beytin iki mısraındaki kelimeleri aynı vezin ve kafiyede söyleme.

*hâzâ ve'l-'abdu ma'a tenâzuhî'd-diyâr
ve't-tebâ'udi'l-mezâr (Mec.: 26)*

(Ve Müslümanlar para kullanmayı tecrübe ettiler/ve samimi niyetleri ile/ /güzel eserleri de itaatın farzını da ortaya koydular/O derecede ki, köleler ülkenin uzaklarında ve ziyaret mahallerinde emir bekliyordular)

Her ne kadar kafiye b, Arap şiirine göre, aabb şemasını (*muvâzene* kafiye olarak sayılmıştır) içeren *tarsî*den daha iyi yorumlanabilirse de, müteakip örnekte, en azından Avrupalı kulağıyla abacbc kafiyesi duyulabilir:

*ve hâleti'l-mihnah
'ale'l-berâyâ
minhah
ve'r-razîyah
'ale'r-reâyâ
'atîyah (Mec.: 25)*

(ve yaratıklar için/ ziyaret/ bir hayırlı işe /ve zararlar/reâyâ için/bir hediyeye dönüştü)

Mihna ve minha ünsüzlerin değişimiyle oluşan kusurlu bir *tecnîs* teşkil ederler (aşağıya bakınız) ki, buna Arapça *cinâs'ül-kalb* (Mehren, 1853: 158), Farsça *maklûb-i ba'z* (Rückert, 1874: 109) adı verilir; mutad kafiye düzeni yerine, kendi durumlarında bölümlerin sonunda aynı kalıplarda bir *muvâzene* (Mehren, 1853: 169) meydana getirirler.

Tarsî ile devam eden kafiyelere ve ilk satırların başlangıcında aynı kelimelerin tekrarına en iyi örnek şudur:

*kâdeti's-semâ'u tenfeziru menâkibuhâ
ve tenkadiru kevâkibuhâ.
ve kâdeti'l-ardu tenhedimu etrâfuhâ
ve tenhezimu eknâfuhâ
ve kâdeti'l-milletu tecmudu enhâruhâ
ve tehmodu envâruhâ
ve kâdeti's-şeri'atu tenfellu zubâhâ
ve tenfellu hubâhâ (Mec.: 11)*

(Neredeyse gökyüzünün katları çökmüştü/ ve yıldızları sönmüştü./Neredeyse yeryüzünün etrafı yıkılmıştı/ve böğrü yarılmıştı./Milletler neredeyse hareketsiz donmuştu/ ve ışıkları sönmüştü/ neredeyse şeriatın kesmez oluş/ve kemeri çözülmüştü)

Kafiye elemanlarının uzunluğu çok farklıdır. Arap şairler uyaklı düz yazıya öyle güzel kafiye koyarlar ki, kafiye elemanları kısa olsalar bile, bir savaşın tasvirinde aşağıdaki gibi heyecan yaratırlar:

*ve me'ahû huyûl
ke's-suyûl
ve ricâl
ke'l-cibâl
ve efvâc
ke'l-emvâc
ve kurûm
ke'n-nüücûm.*

(...ordular onunla beraberdi/nehirler gibi/ve erkekler/dağlar gibi/ve kalabalıklar/dalgalar gibi/ve emîrler/ yıldızlar gibi)

Bunun dışında bu mısralar, birincisi hariç, eşit uzunlukta olma üstünlüğüne sahiptirler. Örnekte görüldüğü gibi genellikle kafiye elemanları, daha uzundur ve sıkça ilgili bölümlerde farklıdır, meselâ bazı bölümlerde çok uzundur ki, on tam kelimeyi bulur, ancak kuvvetli farklılıklar bu uzunlukta hoş olmadığı gibi (Mehren, 1853: 167); kanımıza göre, bunda bir değişiklik ilginç olabilir, çünkü bu suretle basit düşen bir monotonluk önlenmiş olur. Reşîd Vatvât'ın mektuplarında dikkatimi çeken bir husus da, kafiye elemanlarının değişiminde ve kafiye düzenlenmesinde Arap şiirinin kaidelerine riayet edilmesi suretiyle akıcı ve dinamik bir üslubun kullanılmasıdır.

Bundan başka Reşîd Vatvât'ın çok sık kullandığı sanatsal araçlardan biri de *tecnîs*'dir, bu "benzer yapma", bir çok anlam ifade ettiği için tercüme edilemeyen bir terimdir; bunu Mehren'in s. 154'de yaptığı gibi *Paronomasie* şeklinde çevirebilsek de, bu bana eksik gibi geliyor, çünkü biz Arap ve diğer Semitik dillerin gramatiğinden, retorik içinde kısmen *tecnîs*in değişik bir çeşidi, yani *tecnîs-i iştikâk* (Rückert, 1874: 101; Mehren, 1853: 160: *el-mülhâk bi'l-cinâs*), kısmen de kendi sanatsal aracı, yani *istikâk* (Rückert, 1874: 101; Vatvât, 1339: 625 vd.) olarak tanımlanan şeyi anlıyoruz. Bu değişik kelimelerin kullanılışı şöyledir:

*ve reddihi fi tâ'ati'l-mevâkifi'l-mukaddeseti'l-mukerremeh
kaddesahallâhu ve kerremehâ
ve hidmeti'l-makârri'l-müşerrefeti'l-mu'azzamah
şerrefehallâhu ve 'azzamehâ (Mec.: 23)*

(*ve kutsal mekânlara karşı itaate yönelmekten (sorumludur...)/Tanrı onları kutsasın/yüce mekânlara hizmet için/Tanrı onları yüceltsin*)

Bu çapraz kafiyeli satırda *-tarsî* dışında- *mukaddese* ile *kaddese*, *mükerreme* ile *kereme*, *müşerreffe* ile *şerefe* ve *mu'azzama* ile *'azzama* arasında *istikâk* vardır.

İki kelime arasında tam biçimsel aynılıkla beraber farklı anlamlar içeren *Tecnîs-i tâmm* (Rückert, 1874: 91 vd.; Mehren, 1853: 1154; Vatvât, 1339: 625 vd.), *hâdir* "yerleşik" ve *hâzir* "mevcut" kelimeleri arasında bulunmaktadır.

*lâ zâlat-ı memdûdate'z-zilli 'ala külli bâdin ve hâdir
mebsûtete'l-cenâhi 'ala külli gâ'ibin ve hâzir (Mec.: 21 vd.)
(sonsuz dek her göçebe ve yerleşik üzerindeki gölgesi genişledi/ve kanatları her varlığa ve yokluğa uzandı)*

Bir *tecnîs-i muharref* (Rückert, 1874: 92; Mehren, 1853: 156), yani farklı seslendirmelerle ünsüzlerin uyumu için aşağıdaki örneği verebiliriz:

ve semi'a habere mâ fihî min tekatturi'l-'adad

ve tevaffuri'l-'udad (Mec.: 10)

(ve o sayıların miktarının/ve durumunun haberini aldı)

Tecnîs-i musahhef veya tecnîs-i hatt (Rückert, 1874: 99; Mehren, 1853: 156 vd.; Vatvât, 1339: 630 vd.), kelimelerin aynılığında, diakritik noktaların farklılığıyla oluşur (*şâdû-sâdû*; bundan başka *Tecnîs-i musahhef* ve *muharref, ellezîne'd-dîn*):

ellezîne şâdû'd-dîn

ve sâdû'l-muhtedîn (Mec.: 24)

(dini şâd edenler/ve adil hükmedenler)

Aşağıdaki satırlarda *tecnîs* teşkil eden kelimelerden biri, bir harf fazladır (*tecnîs-i nâkis?* (Mehren, 1853: 157) veya *tecnîs-i zâ'id*) (Rückert, 1874: 93 vd.; Vatvât, 1339: 626 vd.):

'uzzibe fihimâ'r-râki'u ve's-sâcid

ve hurribe'l-medârisu ve'l-mesâcid (Mec.: 24)

(boyun eğenler ve halsiz düşenler işkence gördü/mescidler ve medreseler tahrip oldu)

* * *

Reşîdeddîn Vatvât'ın mektuplarının şekilleri hakkında yaptığımız, eksiksiz sayılamayacak bu kısa değerlendirmeden sonra, yazıların içeriğine ait çok kısa bir tercümesini sunuyoruz.

1. Halîfe el-Muktefî Liemrillâh'a (Mec.: 4)

Allah'ın hayır ve bereketi Resulullah Muhammed'in ve ailesinin ve Allah'ın barışlı Halîfe el-Muktefî Liemrillâh'ın⁵ üzerine olsun.

Allah, kulunun ve özellikle babasının adalete öncelik verme yolundaki tutumlarına şahittir. O, 80 yıldır Müslüman olarak yaşamış ve varlığının büyük bir kısmını hayır işleri için vakfetmiştir. 20 yaşından itibaren, yani iyi ile kötüyü ayırt edeliden beri, onun hiçbir yılı, Horâsân ve Harezmi halkı ona güvenerek emniyet içinde uyuyana ve can ve mallarından emin olana kadar, Türk ülkelerine ve kâfirlerin ülkesine muzaffer seferler yapmadan geçmemiştir.

O'nun zamanında Selçuklular için önemli bir hadise meydana geldi: onlar, bir çocuğun ebeveynine sığınması gibi, O'nun güç ve kuvvetinin yardımına sığındılar. O, yardım etmekte gecikmedi ve bütün kuvvetini, kendisinden istenildiği şekilde, onların amaçlarını gerçekleştirmek için, onların düşmanlarına karşı sarf etti. Atalarımız bunu Allah'ın lütfu ve keremiyle, peygamberin izinden⁶ giderek gerçekleştirdiler. O şehit öldüğü

⁵ 530/1136-555/1160, 31. Abbâsi halifesi.

⁶ Yani halifelüğün

zaman, bu kul onun yerini aldı ve kötülere karşı savaşarak, Selçuklu kadınlarının ve devletinin korunması hususunda onun yolundan gitti.

İntikam zamanı gelince, bugün her kabilenin en kudretlisi olan kulunuz, onların şehirlerini yıktı, adamlarını öldürdü ve İsmailî⁷ katili ona gönderdi, onun her iki halife el-Müsteşid⁸ ve er-Râşid'e⁹ yaptığı gibi. Eğer O, kalp ve akıl, kulak ve göz sahibi olsaydı, cehaletten uyanır ve Allah'ın izni ile kâfirlerin üzerine gitmeyi tercih ederdi. Fakat, göz önünü görmekte kördür, dil af dilemekte dilsiz, gözleri kör, kulakları sağır olmuştur.

O gün düşman orduları ile karşılaştığımızda, o savaş başlamadan önce büyük kayıp vererek kaçtı. Bu felâketi yaşadktan sonra, kendisine gelmesi gerekirdi; fakat O, kâfirlerden kalabalık bir grup ile birleşti ve onların yardımıyla savaşmak üzere kulların ülkesine girdi.

537 yılının Rebî'ülahir ayı başında¹⁰ O, Harezmi'nin en önemli kalelerinden biri olan Hezâresb'i kuşattı, fakat 5 günde kaleyi alamadı ve müdafileri müzakere yoluyla teslim olmaya zorladı. Kalenin teslimi önerisi reddedilince savaş başladı ve iki taraf da 20 gün boyunca büyük kayıplar verdi. O, kalenin fethinin arzularını yerine getirmediğini fark edince, oradan kulunuzun doğmuş olduğu büyük şehre geçti. Oraya ulaştığı zaman, şehrin asker ve teçhizat bakımından donatılmış bulunduğunu öğrenince, çekilmek, orada kalmak veya şehrin etrafındaki düşman topraklarında hareket etmek konularında kararsız kaldı. O, en kolayını seçip, askerlerini köyleri katil ve yağmaya gönderdi. Bu arada kahramanlar ona karşı geldiler, pek çoklarını öldürüp, ganimet elde ettiler. Durumu ümitsiz bir hale gelince O, Ramazan ayının ortasında kale kapısının önüne geldi; tıpkı yaşama veda eden ve ölümü bekleyen biri gibi.

Kulunuz bunun üzerine fakih ve âlimler çağırarak onlardan, düşmanla savaşmanın dinen caiz olup olmadığına dair fetva istedi. Onlar ittifakla onu mağlup edenin Allah tarafından mükâfatlandırılacağını bildirdiler. Bunun üzerine kulunuz Allah'ın inayeti ve izni ile büyük bir ordunun ortasında dışarı çıktı. "*lâ ilâhe illellâh*" ve "*Allahu Ekber*" savaş nidâlarıyla düşmana hücum ettiler ve O'nu öyle bir mağlup ettiler ki, kurtuluşu kaçmakta aradı. Bundan sonra Harezmi'nin dış bölgelerinde bulunan 'SKND adındaki bir kaleyi 50 gün kuşattıysa da muvaffak olamadı. Nihayet O, hiçbir şey elde edemedi, çok sayıda at, silah ve eşya bırakarak ülkeyi terk etti.

⁷ Bk. *Handwörterbuch des Islam*, s. 222 vd.

⁸ 512/1118-529/1135, el-Muktefi'nin kardeşi.

⁹ 529/1135-530/1136, el-Muktefi'nin yeğeni, 30. Abbâsî halifesi.

¹⁰ 24 Ekim 1142.

Bu güzel durum için kulunuz, sadece el-Muktefî'nin hanedanının yardım ve hayır duasına minnetdardır ve majestelerinden Harezm vilâyetinin valiliği için tevkî konulmuş bir menşûr rica eder.

Allah müminlerin emîrinin günlerini artırsın.....

* * *

Bu mektupta bahsedilen birçok tarihsel olaydan mektubu gönderenin Harazmsâh Atsız olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır (521 veya 522/1127-8'den 551/1156'ya kadar). O, halîfeye karşı kendisinden nezaket icabı kulunuz veya köleniz olarak söz etmektedir.

Mektubun başında zikredilen babası Kutbeddîn Muhammed b. Anuştegin (490/1097'den 521 veya 522/1127-8'e kadar)'dir (Kafesoğlu, 1956: 42 vd; *EI*, II: 1251).

Selçuklu sultanlarının en büyüğü ve kudretlisi Sultan Sancar b. Melikşâh (511/1117'den 552/1157'ye kadar)'dır (*EI*, II: 1251).

Halîfe el-Müstersîd Billâh 17 veya 18 Zilkaade 520/29 veya 30 Ağustos 1135'de İsmâîlîler tarafından katledildi (Cüveynî, 1916: III, 220; Boyle, 1958: 685; İbnü'l-Esîr, 1301/1883-4: 12; Kafesoğlu, 1956: 26). Bu suikası Sancar'ın tertip ettiğine dair iddialar Cüveynî tarafından reddedilmiştir (Kafesoğlu, 1956: 26). El-Müstersîd'in oğlu ve halefi er-Râşid Billâh da aynı kaderi (Cüveynî, 1916: 221; Boyle, 1958: 686) 25 veya 26 Ramazan 532/6 veya 7 Haziran 1138'de İsfâhân'da paylaşmıştır (İbnü'l-Esîr, 1301/1883-4: 28; Kafesoğlu, 1956: 26).

Mektupta zikredilen Hezâresb (Le Strange, 1930: 450 vdd.) (Farsça şekli böyledir) kuşatması hakkında verilen tarih doğru değildir: birinci kuşatma 533/1138, ikinci kuşatma 542/1147'de yapılmıştır. Mektupta muhtemelen ikinci kuşatma kasd edilmiştir, çünkü Sancar mektupta sözü edilen "büyük şehir" Gürgeç'e (Le Strange, 1930: 445 vd.) o tarihte gitmişti (*EI*: I, 750). Üçüncü bir kuşatmayı ise imkânsız buluyorum. Mektupta yazılanların aksine gerçekte Sancar'ın, Hezâresb'i ikinci kuşatması da birinci kuşatması kadar başarılı geçmiş ve savaş Atsız'ın yenilgisi ve sultana itaatıyla sonuçlanmıştır (*EI*: I, aynı yer).

Böylece doğru olduğunu var saysak bile mektubumuzdan, önümüze açıkça bir tarih yanlışlığı çıkıyor ki, halîfenin onu kısa veya uzun süre tanımış olduğunu kabul edemeyiz.

'SKND'nin (belki aşağı Seyhun'da Özkend) (Barthold, 1958: 179) kuşatmasına dair verilen bir haberi M. A. Köymen'in *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (1958) adlı eserinde buluyorum. Kafesoğlu (1956: 56) da Vatvât'ın, İstanbul'da bulunan Farsça elyazması bir mektubunda yer alan, 537 yılındaki Harezmi seferinden ve 50 günlük Kal'a-i İskender kuşatmasından bahsetmektedir ki, bu belge Harezmi valiliği için diplomatik bir başvuru idi. .

542/1147 içinde veya biraz sonrasında yazılmış olan mektubun sonunda Atsız, bağımsız hükümdar olmak uğruna, gerçekleri çarpıtarak kendi talebini ilk olarak dile getiriyor: O, halîfeden kendisini Harezmi'nin bağımsız valisi olarak tanıdığına bir menşur istiyor¹¹ . Bu tanımanın gerçekleşip gerçekleşmediğini tam olarak tespit edemedim¹².

2. H a l î f e e l – M u k t e f î L i e m r i l l â h ' a (Mec.: 14, *Ebkâr*, Nr. 1)

Allah'ın barışı müminlerin emîrinin üzerine olsun ve kulunuz, Allah'tan ve peygamberinden, O'nun sarayına ve dostlarına bereket niyaz eder.

Müminlerin emîrine en mükemmel dinî itaat farzdır ve kulunuz doğruyu yanlıştan ayırt edeliden beri, mukaddes majestelerinin¹³ hizmetçisi olmak, dostlarına yardım etmek ve düşmanlarına karşı savaşmak isteği hasıl olmuştur.

Fakat bu arada, majestelerinin keskin bakışlarına malum olduğu üzere, kulunuzun amaçlarını gerçekleştirebilmesi için bazı engeller bulunmaktadır. Bunların en büyüğü şudur, kulunuzun ülkesi ile kâfir Türklerin ülkesi sınırdadır ve kulunuz zamanının büyük kısmını din düşmanlarıyla savaşmakla ve onları İslâm ülkelerinden uzak tutmakla geçirmektedir. Kulunuzun kısa sürelik yokluğunda bile, halk kâfirlerin saldırılarına karşı savunamamaktadır.

Sarayınızın çok uzak olmasına rağmen, kulunuz kendini halîfenin tahtına yakın bulmakta ve Allah'tan kutsal majestelerini esirgememesini dilemektedir.

¹¹ Bu olayın başka örnekleri için bk. *Handwörterbuch des Islam*, s. 293 bk. "Khalifa"

¹² Bk. Aşağıda ikinci mektup.

¹³ Kelime anlamı olarak *el-mevâkif el-mukaddese en-nebeviyye*

Kulunuz bu hizmeti¹⁴, görüş ve düşüncelerinizin saflık ve temizliği için, haber vermek amacıyla gönderdi. Kutsal majestelerinden istemiş olduğum hilât ve teşrifât, battıktan sonra yıldızları yeniden yükseltecektir.

Harezm'in imâmları ve 'alimleri arasında müminlerin emîrine dua etmeyen hiç hiç kimse yoktur.

* * *

Bu mektup, belki de Atsız'ın I. Mektubuna, halifenin vermiş olduğu cevaba tasdik niteliği taşımaktadır. Hilât ve teşrifât valilik atamasıyla ilgili diplomasiye ait olabilir. Başka bir bilgi ve belge bulamadım.

3.H a l î f e e l – M u k t e f î L i e m r i l l â h ' a (Mec. s. 16, 'Arâ'is Nr. 1)

Allah'ın barışı müminlerin emîri el-Muktefî'nin üzerine olsun; kulunuz yüce Allah'tan Elçisi Muhammed'e, sarayına ve dostlarına bol nimetler diler.

İslâma bağlı olanlara malumdur ki, Allah'ın halîfesi, müminlerin emîri, yeryüzünde onun saf ağacının adil bir dalıdır.

Kulunuz hayırla şerri biri birinden ayırt edebildiğinden beri, en büyük arzusu yüce tahtın yanında duranlara katılmak olmuştur. Ancak, bu isteğini yerine getirebilmekte önüne açık engeller çıkmıştır. En büyük mania ise Harezm ülkesinin kâfirlerin dişlerinin önünde durmasıdır. Kulunuz, İslâm topraklarını korumak için yılın değişik mevsimlerinde yazın ve kışın iki defa kâfirlerin üzerine sefere çıkmaktadır. İşte bu açık engeller olmasaydı, kulunuz ivedilikle kutsal majestelerine gelirdi. Fakat, kulunuz adaletin güçlenmesine, düşmanların, kâfirlerin ve evlâtlarının kahrına, dinin ve müminlerin ise korunmasına hizmet eder.

Bu nedenle kulunuz, görevini ayaklarının yerine kalemle yerine getirmeye çalışmaktadır. Müminlerin emîrinin iyi niyetlerinden dileğimiz, kulunun özrünü kabul etmesi, onun kutsal majestelerinin en sadık hizmetçisi olduğuna emin olması ve onu bazen yüce emirleriyle ödüllendirmesidir ki böylelikle kulu bunları büyük bir gayretle yerine getirsin ve samimi tutumunu göstere...

Bu mektup kesinlikle Atsız'dan çıkmıştır. Tarihi tespit edilemiyor.

* * *

¹⁴ Yani bu mektubu.

4. Halîfe el-Muktefî Liemrillâh'a (Mec.: 18, 'Arâ'is, Nr. 2)

Allah'ın barışı müminlerin emîri el-Muktefî'nin üzerine olsun. Uzak ve yakına, onun emniyet ülkesinin en kutsal olduğu sır değildir.

Eğer kulunuz, İslâmın ünlü bir sınır ülkesi olan Harezm'de nöbetle iştilal etmeseydi ve sadakatle din düşmanlarına ve kâfir Türklere karşı savaşmasaydı, itaat için kanatlarıyla kutsal majestelerine doğru uçardı. Fakat, engeller açık ve özür bellidir ve müminlerin emîrinin lütfü özür dilemeyi mümkün kılmaktadır.

Bu mektubu getiren zamanımızın büyük 'alimi ve ülkenin en ünlü zatıdır. Memleketinde ona tasavvufun ve Allah korkusunun ışığı denmiştir ve yaşadığı şehirde ona tedrisin anahtarı emanet edilmiştir ve günlerini ilim ve irfan öğretmekle geçirmiştir. Bu tanınmış meziyetlerinden başka o, Abbâsî hânedânının sadık bir bağlısı ve duacıdır.

Şimdi o, barış şehrine¹⁵ seyahat edecek ve oradan devamla mukaddes şehirlere hac vazifesini yerine getirmek için gidecek. Bu vesileyle kulunuz, bu hizmeti onun samimi niyetlerini ve itaatini gösterme bakımından onun eliyle yerine getirmek istedik. Umarız, bu hizmetimizi kabul eder ve kulunuzu mühürlü menşurunuzla onurlandırırınız ki böylece ona riayet için olağanüstü çaba harcar...

* * *

Mektup muhtemelen Atsız'ın hacca gitmek isteyen bir 'alim için gönderdiği bir tavsiye mektubudur. Tarih tespit edilemedi.

5. Halîfe el-Muktefî Liemrillâh'a (Mec. s. 19)

Allah'ın barışı müminlerin emîri el-Muktefî'nin üzerine olsun; kulunuz yüce Allah'tan Peygamber'e, sarayına ve dostlarına afiyetler diler.

Uzak ve yakın herkesin malumudur ki, Halife el-Muktefî Liemrillâh, elçilerin ülkesinin ve imâmlık makamının en şöhretlisidir. Sadık ve samimi köleniz, kutsal majestelerine olan uzaklığına rağmen, Harezm'in savunmasıyla meşgul olmasaydı ve her yıl kâfir Türklerle savaşmasaydı, itaatkâr kanatlarıyla hizmet ifa etmek için kutsal majestelerine uçardı.

Fakat, engel teşkil eden sebepler açık ve özrümüz bellidir. Kölenizin, Abbâsî hânedânına olan bağlılığı ve hayatı boyunca onlara itaat için göstermiş olduğu çabalar, aydın bakışlara sır değildir.

¹⁵ Yani Bağdat.

Kulunuz, özellikle bu zamanda onların ayak izlerini takip etmektedir, çünkü haydutlar tarafından zapt edilen İran'ın göbeği Horasan ülkesinde, ve asiler tarafından ele geçirilen Turan'ın yangın yeri Mâverâünnehir'de isyan ateşi alevlenmiştir. Orada dua edenler ve secdeye gidenler işkence görmüş ve cami ve medreseler tahrip edilmiştir ve eğer bunları düzeltmek ve közü söndürmek için halîfeliğin yardımı olmazsa, onların haberleri Irak bölgesine kadar gelecektir. Bu mesele ancak halîfenin rızası ve bütün Müslümanların anlaşmasıyla ve ayrıca bu bölgenin sultanı ve emîrinin bayrağı altında çözülebilir.

Kudretli sultan Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû Şücâ' Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh Kasım Emîrü'l-mümînîn kendi zamanının hükümdarları arasında bu vazifeyi yerine getirmeyi kabullendi, çünkü Allah onu başarılı vasıflarla donatmıştır ve O, bu uygunsuz durumu ortadan kaldırmak için kendini ciddi bir şekilde hazırlamıştır. Fakat halîfenin hayır duaları işlerini kuşatmadığı müddetçe O, bu arzularını gerçekleştiremedi.

Bu arada kulunuzun kulaklarına geldi ki, ona karşı¹⁶ mutâd lütufkârlığınızda bir hayli mesafe alınmıştır. Eğer bu acıklı olayların sebebi kudretli sultan tarafından geliyorsa, kulunuz bundan sorumludur, çünkü sultanı birleşmenin engebeli zemininden düz zeminine ve yükseklerden itaat bahçesine indiren odur.

Fakat, eğer mesele, kutsal majestelerinin hizmetkârları arasında ikili oynayan ve karışıklık çıkaran insanlar için şahsî hedefler içeriyorsa, halîfenin iyi niyetinden, kötülere karşı mücadele talep edilir; ve eğer sultan halîfeye itaatten biraz uzaklaşırsa, bu işi temizlemek için tereddüt edilip dikkatsiz davranılamaz, özellikle de kudretli sultanın gücünden Müslümanların, umutlarının karşılanmasını ve zayıf memleketlerin ve zavallı halkın zalimlerin elinden kurtarılmasını bekledikleri bu zamanda. Halîfenin İslâma bağlı olanlara karşı, iyiliklerinin ispatı çoktur, bu hayırlı işi ihmal etmeyip nazarı dikkate alırsa bu onarlı mutlu eder.

Köleniz, yüce fermânınızın haberini beklemektedir, ki bununla o, bunları gözler önünde gerçekleştiresin ve dürüstüğün izlerini takip etsin...

* * *

Mektubu gönderen Harezmsâh İl-Arslan (551/1156-5678 /1172)'dir. Mektubun muhtevası aşağıdaki gibidir: Irak Selçuklu Sultanı Gıyâsü'ddîn

¹⁶ Yani sultana.

Muhammed b. Mahmûd (548/1153-554/1159) ordusuyla doğuya sefer yapmayı amaçlamaktadır.

Bu niyet farklı durumları ama özellikle de sultanla halîfe arasındaki düşmanlığı engelledi. Sultana yardım etmeyi çok arzulayan İl-Arslan, başarısız bir şekilde sultanla halîfenin arasını bulmaya çalıştı (Barthold, 1958: 332 vd; Kafesoğlu, 1956: 75). Bu amaçla yukarıdaki mektubu halîfeye ve hemen hemen aynı içerikli başka bir mektubu da halîfenin vezirine yazdı (Barthold, 1958: 332 vd; Kafesoğlu, 1956: 75). Tarihi sonuçlardan, mektubun tarihi tespit edilebilmektedir: 551/1156 ile 554/1159 arasındadır ve muhtemelen Sultan Sancar'ın 552/1157'deki ölümünden kısa bir süre sonrasına denk gelmektedir.

6. Halîfe el-Müstencid Billâh'a (Mec. s. 24)

Tanrı'nın barışı Halife el-Müstencid Billâh¹⁷'in üzerine olsun; köleniz Tanrı'yı överek, ondan Ümmet-i Muhammed'i korumasını diler.

Bilindiği gibi müteveffa İmâm el-Muuktefi Liemrillâh kullarına yayılmış zillullâh idi; sözleri doğruluğun yıldızlar üzerindeki beyaz alevleriydi ve amelleri gerçeğin dağların üzerindeki yüksek tepeleriydi. Onun zamanında halîfelik, yüksek yapı ve kuvvetli sütunlardı ve dünyanın doğusunu ve batısını kuşatan Müslümanların talihsizliği vaki oldu. Onun ölüm haberi yayıldığında, gökyüzü hemen hemen tamamen çöktü ve yıldızlar söndü, yeryüzü neredeyse battı yanları yıkıldı, fakat Halîfe el-Müstencid Billâh athta çıkıp sorumluluğu üzerine alınca, her yangın söndü her iş düzeldi.

Gök cisimleri hareket ettikçe, bir melek ilahi söyledikçe, bir güvercin öttükçe, bir gök güreledikçe. Halife el-Müstencid'in şahsında ve ölenin halefi olarak, gerçekten her şey için -ülkelerin mimarı, yaşamın bir mirasçısı, halîfelik tahtının süsü, halkın koruyucusu olarak, bir tazmin duruyor.

Kulunuz, aralıksız Harezm'de nöbetle iştigal etmeseydi, şahsen ve yazıyla değil, onun ilgilerini ve şans dileklerini kazanmak için en ivedi bir şekilde kutsal majestelerine gelirlerdi. Haber Harezm'e ulaşınca köleniz, ülkenin bütün halkıyla beraber bir yas töreni düzenledi ve bu üç gün sürdü. Bunun üzerine taziye tavanı çöktü ve kutlama sancakları yükseldi ve halk Halîfe el-Müstencid'in tahta çıkışına sevindi.

¹⁷ 555/1160-566/1170, 32. Abbâsî halifesi, el-Mukteff'nin oğlu.

Cuma vaazı adıyla süslendi ve sikkeler onun adına düzenlendi ve Müslümanlar parayı kullandılar ve dürüstlüğü ve saygının en güzel örneklerini gösterdiler.

Bu arada kulunuz, ülkenin uzaklarında üzerinde alamet bulunan yüce emirlerinizin haberini beklemektedir.

* * *

Bu taziye ve tebrik mektubu Harezmsâh İl-Arslan adına 555/1160 veya kısa bir müddet sonra yazılmıştır.

7.Halîfe (el-Muktefî)'nin Vezîrine (Mec. s. 27, *Ebkâr* Nr. 2)

Benim mektubum -Tanrı adil vezîrin ömrünü uzun etsin-Harezm'den gelmektedir. İlişkiler Halîfe Muktefî'ye bağlılığın nimeti vasıtasıyla yürümektedir. Allah'a şükür olsun.

Adil vezîrin, halîfelik ve imâmlık sarayının en asili olduğu dünyanın bütün iklimlerinde duyulmuştur.

Bu mektubu getiren N. N. güzel karakteri ve üstün meziyetleri ile tanınmıştır. Bütün bu hususiyetlerinin yanında o, bana bağlı adamlarımdan biridir. Şimdi Kâbe'ye ve hacca gitmeye niyetlenmiştir. Vezîrin iyilik ve lütfundan beklentimiz, ona saygılı gözlerle bakılması ki böylece o, vezîrin desteği sayesinde bu mukaddes yolculuktan tatminkar arzularla dönsün.

Bu hayırseverliği yapacağınızı umuyor ve bunun için teşekkür ediyorum.

* * *

Bu yazı Mekke'ye hac yolculuğu yapmak isteyen adı verilmeyen birisi için yazılmış tavsiye mektubudur. Gönderen, alıcı¹⁸ ve tarih mektupta tespit edilememiştir.

8.Halîfe el-Muktefî'nin Vezîrine (Mec. s. 28, *'Arâ'is* Nr. 3)

Benim mektubum -Tanrı vezîre uzun ömür ihsan etsin-Harezm'den gelmektedir. İlişkiler, doğruluk yolunun tatbikatçısı Halîfe Muktefî'ye sadakatle bağlılığın nimeti vasıtasıyla yürümektedir. Allah'a hamd olsun.

¹⁸ El-Muktefî'nin birbiri ardına beş vezîri olmuştur. Zambaur, 1955: 8.

Saya olan uzaklığıma rağmen kendimi vezîrin övgüsüne adıyorum ve Tanrı'nın ona verdiği ve selefinden miras aldığı takdire değer özelliklerini ve ışık saçan erdemlerini nakletmekle meşgul oluyorum.

İçimde dostluk ve bağlılık olduğu müddet içerisinde, mektuplarım vezîre fasılasız yazılmıştır. Fakat, geçmiş isyanlar ve hadiseler beni engelledi ve yolumu kapattı.

Bununla birlikte şimdi, Allah kullarına kederin kaldırılması ve zulmün sona ermesini ihsan edince, ben de sırlarımı ve gizli kalmış düşüncelerimi açıkladım ve yazışma yolunu açarak samimi dostluk hislerimi vezîre paylaşmaya yöneldim. Ender kişiliğinden ve soylu hususiyetlerinden, iyi cevaplarıyla beni memnun etmesi beklenir.

Bu mektuba ilişik olarak, kutsal majestelerine inançlarımı kuşatan Abbâsî ailesine olan muhabbetimi bildirmek isterim. Eğer vezîr bu fırsatı sunma iyiliğini yaparsa, ona müteşekkir olacağım.

* * *

Gönderen, alıcı ve mektubun tarihi tespit edilememiştir.

Belki mektup Atsız tarafından 542/1147'den sonra yani kendisinin Sancar ile savaşının bitiminden sonra yazılmıştır ve valilik müracaatına (1. Mektup) ilişiktir: buna göre alıcı Vezîr Ebû'l-Kâsım 'Alî b. Sadaka (535/1140-1141'den 544/1149-1150'ye kadar)'dır (Zambaur, 1955: 8).

9. Halîfe el-Muktefî'nin Vezîrine (*Mec.* s. 30, 'Arâ'is Nr. 4)

Benim mektubum -Tanrı vezîr bahâü'd-dîne uzun ömür ihsan etsin-Harezm'den gelmektedir. Ben Halîfe Muktefî'ye sadakatle bağlılığımın nimeti vasıtasıyla refah yolunda muvaffak olmuştum. Allah'a hamd olsun.

Her Müslüman ülkesinde vezîrin yüceliği artmaktadır ve adaletin ve emniyetin yayılmasına, şiddet ve husumetin bastırılmasına şükürler olsun. Kalpler onunla beraberdir ve diller ona müteşekkirlerdir. Onun hayrını dileyen herkesi de sayıyorum. Onun iyilikleri hakkında nasıl mübalağa etmeyebilirim! Halifeliğin gerdanlığını dizen ve sapkınlığı kesilmiş kanatlarıyla geride bırakan O'dur. O iyi bir vezîrdir.

Bu çok değerli hayırlı vasıflar ve asil meziyetler beni onunla yazışmaya yöneltti ve ona sevgilerimi sunmak için bu satırları yazdım ve Abbâsî hânedânının en samimi başlısı olduğumu bildirmek için kutsal

majestelerine bir mektup yazdım. Eğer vezîr bu fırsatı sunma iyiliğini yaparsa, ufukları kuşatan dostluk muhabbetiyle ona müteşekkir olacağım.

* * *

Gönderen, alıcı ve mektubun tarihi tespit edilememiştir.

Bahâü'd-dîn burada özel isim değildir: Zambaur (s. 8) bu adla bir vezîr zikretmiyor.

10. Halîfe el-Müstencid'in Vezîrine (Mec. s. 31)

Tanrı vezîre uzun ömür ihsan etsin. Geçen sene, Irak sarayında meşhur bir adam olduğunu iddia eden S'adü'd-devle adındaki birisi vasıtasıyla büyük divândan (*el-Meclisü'l-'alî*) dostça bir mektup aldım. Onun varışıyla birlikte hürmet sancağını çektim ve küçük büyük herkesten onun taşıdığı mektupta yazılan her şeyi işittim. El-Meclisü'l-'alî'nin mektubunun içinde, benim Halîfe el-Müstencid'e bağlılığımı işaret edenler, benim zatıma ve bu bölgenin 'ayân ve eşrâfına aittir. Ben o uğur getiren bağlılığı, henüz ben beşikteyken dindar babamın yaptığı gibi yerine getiriyorum. Bu üzerine benim ağacımın dikildiği ve tabiatımı oluşturan bir Atsız geleneğidir ve içinde benim dinim sağlamlaşmış ve zamana ve mekana göre değişmeyen imanım kuvvetlenmiştir.

Halîfelik tahtına oturduğuna dair güzel haberi aldığımdan beri, bu ülkenin Cuma vaazlarını güzel ve vakur yaptım, sikkelerini bastırdım ve üzerlerine Halîfe Müstencid'in uğurlu adını yazdırdım. Bu arada değişikliklerle birlikte şimdiye kadar ülkede asayişsizlik, isyan alevleri ve insanlar için felaketler yavaşladı

Şimdi Allah, halamın barış şehrine ve oradan da mukaddes mekânlara hac için gitmesini nasip ettiğinden, ona el-Meclisü'l-'alî'ye bağlılığımı bildiren bu mektubu verdim. Harezm'de bulunduğu müddetçe o, el-Meclisü'l-'alî'ye bağlılığından söz ve yardımlarına teşekkür etmeden bir saat bile geçirmemiştir.

Onunla birlikte size sadağımdan bir ok, maiyetimden Emîr-i Hâcib Kemâleddîn Mahmûd adında mükemmel vasıflara sahip, güvenilir bir adamımı gönderiyorum. El-Meclisü'l-'alî'den beklediğimiz, Kemâleddîn gönderilen mektupla birlikte getirdiklerini teslim ettiğinde, onun dostça dinlenerek, ne getirdiğine bakılması ve yüce kraliçenin isteklerinin çekinmeden yerine getirilmesi için devlet memurlarına buyrulmasıdır...

* * *

Mektubu gönderen Harezmsâh İl-Arslan'dır, tarih halîfenin tahta çıkışından (555/1160) sonradır; bu nedenle zikredilen vezîr el-Muktefî'nin vezîrlüğünü yapan (544/1149-1150'den 560/1165'e kadar) (Zambaur, 1955: 8 vd.) İbn Hübeyre olmalıdır. Diğer şahıslar tanımlanamamıştır.

KAYNAKÇA

- 'ATA MELİK CÜVEYNÎ (1916). *Ta'rîh-i Cihâgüşâ*, Ed. M. Qazvînî, Leyden, London: Gİbb Memorial Series.
- ARBERRY, A. J. (1958). *Classical Persian Literatur*, London.
- BARTHOLD, W. (1958). *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, London: Gİbb Memorial Series.
- BOYLE, J. A. (1958). *The History of the World-Conqueror by 'Ata-Malik Cuwaini*, Manchester.
- BROCKELMANN, K. (1943-1949). *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leipzig.
- BROWNE, E. G. (1951). *A Literary History of Persia*, Cambridge.
- DE SACY, S. (1853). *Les Séances de Hariri*, Paris.
- Encyclopedia of Islam*,
- HARTMANN, M. (1897). *Das Arabische Strophengedicht, I. Das Muvaşşâh*, Weimar.
- HORST, H. (1964). *Die Staatsverwaltung der Grosselğuen und Horazmschâhs (1038-1231). Eine Untersuchung nach Urkundenformularen der Zeit*, Wiesbaden: Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission.
- İBNÜ'L-ESİR. (1301/1883), *al-Kâmil*, Kairo.
- KAFESOĞLU, İ. (1956). *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KÖYMEN, M. A. (1954). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- LE STRANGE, G. (1930). *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge.
- MEHREN, A. F. (1853). *Die Rhetorik der Araber*, Kopenhagen, Wien.
- RAŞİD WATVÂT (1339 hş./1960). *Divân-i Raşid ad-Dîn Watvât*, Neşr. Abbâs İkbâl Aştîyânî, Teheran.
- RÜCKERT, F. (1874). *Grammatik, Poetik und Rhetorik der Perser*, Yeni Neşr. W. Pertsch, Gotha.
- RYPKA, J. (1959). *Iranische Literaturgeschichte*, Leipzig.
- TRABLUSÎ, A. (1955). *La Critique Poétique des Arabes*, Damas.
- TÛYSERKÂNÎ, Q. (1338 hş./1959). *Nâmehâ-yi Raşid ad-Dîn Watvât*, Teheran.
- ZAMBAUR (1955). *Manuel de Généologie*, Bad Pymont.